

НАУМОВА Л. Ю.

к. е. н.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

lnaumova@yahoo.com

ФІНАНСУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МЕДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз сучасного стану фінансового забезпечення фундаментальних та прикладних наукових досліджень в галузі медицини. Досліджено джерела фінансування наукових досліджень в галузі медичної академічної науки. Визначено основні шляхи диверсифікації джерел фінансування наукових досліджень в медицині. Пріоритети держави у фінансуванні наукової і науково-технічної діяльності державними науковими установами, зокрема в медицині, зміщуються на пошук джерел, альтернативних базовому бюджетному фінансуванню. Для наукових установ НАМН України більш ймовірними і привабливими джерелами фінансування в рамках короткострокової перспективи є кошти від виконання цільових заходів та надходження від додаткової діяльності.

Ключові слова: фінансове забезпечення, медична наука, наукові дослідження, гранти.

НАУМОВА Л. Ю.

к. э. н.

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

lnaumova@yahoo.com

ФИНАНСИРОВАНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ НАУКИ В УКРАИНЕ

В статье проведен анализ современного состояния финансового обеспечения фундаментальных и прикладных научных исследований в области медицины. Исследованы источники финансирования медицинской академической науки. Определены основные пути диверсификации источников финансирования научных исследований в медицине. Приоритеты государства в финансировании научной и научно-технической деятельности государственными научными учреждениями, в частности в медицине, смещаются на поиск источников, альтернативных базовому бюджетному финансированию. Для научных учреждений НАМН Украины более вероятными и привлекательными источниками финансирования в рамках краткосрочной перспективы есть средства от выполнения целевых мероприятий и поступления от дополнительной деятельности.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, медицинская наука, научные исследования, гранты.

NAUMOVA L. Y.

candidate of economic sciences

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

lnaumova@yahoo.com

FINANCING OF ACADEMIC MEDICAL SCIENCE IN UKRAINE

The current state of financial support basic and applied research in the field of medicine has been analyzed in the article. Investigated the sources of financing of medical academia. The main ways to diversify sources of funding for research in medicine. The priority for the state in financing of scientific and scientific-technical activities of the state scientific institutions, particularly medical, is the search of sources of alternative basic budgetary financing. Incomes from targeted and additional activities are the most attractive sources of financing for academic institutions.

Keywords: financial support, medical science, scientific research, grants.

Постановка проблеми. Інтегрування України у високотехнологічне конкурентне середовище зумовило необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування.

Україна традиційно вважалася державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвиненою системою підготовки кадрів. [4, с. 59]. Проте, вкрай обмежене фінансування та існуючі несприятливі податкові умови призвели до падіння престижу наукової праці, швидкого старіння та руйнації матеріально-технічної бази науки, різкого падіння чисельності наукових кадрів, відтоку перспективних вчених за кордон та

руйнування наукових шкіл [5].

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням науки, в тому числі медичної, зумовлює пошук та впровадження нових підходів до фінансування із загального фонду державного бюджету та розширення кола власних надходжень бюджетних установ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам фінансування наукових досліджень в Україні, його основним джерелам і формам присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Питання фінансового забезпечення науки в Україні в контексті інноваційного розвитку досліджували Т. Боголіб, В. Геєць, О. Григор, С. Даниленко, І. Дашковська, В. Меньяло, І. Панченко, І. Ящишина та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження і аналіз сучасного стану фінансування академічних фундаментальних та прикладних досліджень в медицині.

Виклад основного матеріалу. В сучасному глобалізованому світі розвинених інформаційних технологій збереження і розвиток наукового потенціалу є провідним чинником економічної політики держави.

Необхідність регулювання і стимулювання наукових досліджень, результатом яких є створення нових чи вдосконалення наявних товарів, технологій, методів господарювання стає одним з ключових завдань у забезпеченні соціально-економічного зростання. Наукомістке виробництво стає надзвичайно актуальним, його частка постійно зростає, оскільки впливає на загальнодержавний розвиток, макроекономічні показники та конкурентоспроможність країни. Якщо раніше базовими ресурсами були земля, праця та капітал, то сьогодні ними є інвестиції, люди (кадри) та інформація [8, с.37].

Одним з основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Світовий досвід засвідчує, що саме завдяки державній підтримці у світі склалося чотири найбільш вагомих центри науки: США – 35% усіх світових витрат на науку, Європейський Союз – 24% , Японія – 12 % і Китай – 11 % [10, с. 177]. Глобальні витрати на науку за останні 10 років зростають щорічно в 1–2 рази вищими темпами, ніж зростання світової економіки. Середньосвітовий показник наукоємності ВВП становить 1,9 %, а у передових країнах він сягає 5 %. Найбільш розвинені країни світу подолали поріг витрат на наукові дослідження у 3% ВВП [5].

Статтею 34 Закону України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України, проте жодного разу за всю історію незалежної України ця норма не була досягнута, незважаючи на те, що фінансування у фактичних цінах з року в рік збільшувалося. Світовий досвід проказує, що при значенні цього показника, нижче від 0,4 % ВВП, наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. При переході через цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати і виконувати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише за витрат на науку, що перевищують 0,9 % ВВП, включається її економічна функція [13, с.45]. Україна, на відміну від усього світу, цілеспрямовано зменшує наукоємність свого ВВП, яка у 2012 році впала нижче за критичний рівень і становить 0,73%. Видатки державного бюджету на науково-технічну сферу за останні три роки постійно скорочуються і у 2012 році становили 0,29 % ВВП, тоді як в найбільш кризовий 2009 рік цей показник дорівнював 0,45 % ВВП [5].

Організаційно наука України зосереджена в чотирьох секторах: академічному, галузевому, заводському та секторі вищої освіти (вузівському). Академічний сектор представлений Національною академією наук та галузевими академіями наук. Зазначені академії є державними науковими організаціями і фінансуються з державного бюджету [3, с. 58]. Національна академія наук України є вищою науковою організацією України, яка організує і здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і гуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень в наукових установах та організаціях незалежно від форм

власності. Національні галузеві академії наук координують, організують і проводять дослідження у відповідних галузях науки і техніки.

З метою визначення та комплексного розвитку пріоритетних напрямів медичної науки, проведення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі охорони здоров'я і медицини, інтеграції академічної, вузівської та галузевої медичної науки з метою вироблення єдиної політики у цій сфері, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації створена Національна академія медичних наук України (далі – НАМН України).

Фундаментальні та прикладні наукові дослідження є основними формами наукової діяльності.

Згідно зі статтею 1 Закону України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ «Про наукову і науково-технічну діяльність» під фундаментальними науковими дослідженнями розуміють наукову теоретичну та (або) експериментальну діяльність, спрямовану на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку. Під прикладними науковими дослідженнями розуміють наукову діяльність, спрямовану на одержання нових знань, що можуть бути використані для практичних цілей.

Традиційно вважається, що джерелом фінансування фундаментальних наукових досліджень є кошти державного бюджету, а прикладних наукових досліджень – власні кошти наукових установ.

Згідно зі статтею 31 Закону України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ «Про наукову і науково-технічну діяльність» держава забезпечує фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних досліджень, а також підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації.

Меняйло В. наводить такі дані: протягом 2005–2010 рр. три чверті бюджетного фінансування наукової діяльності в Україні припадало на державний сектор науки (в якому лівова частка належить державним академіям наук); десята частина направлялась науковим підрозділам вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації (більшість з яких підпорядкована МОНмолодьспорту України); решта – витрачалась на підприємницький сектор, який на 90 % функціонує без державної підтримки. Вказаний фахівець зазначає, що для переходу української економіки на інноваційний шлях розвитку необхідно акцентувати увагу на проведенні, в першу чергу, прикладних досліджень і науково-технічних розробок, результати яких можуть бути безпосередньо впроваджені у виробництво. При цьому не повинні знижуватися фундаментальні дослідження, які не дають швидкого й однозначного результату сьогодні, але без яких неможливий розвиток як прикладних досліджень, так і науки взагалі. Тому фундаментальна наука у всьому світі значною мірою фінансується за рахунок держави. Оптимальне, апробоване світовою практикою співвідношення між фінансуванням фундаментальних, прикладних досліджень та науково-технічних розробок становить 15:25:60. Окремі науковці вважають, що співвідношення між фінансуванням фундаментальних, прикладних досліджень та науково-технічних розробок має бути приблизно 35:30:35. Тобто 35 % фінансування має спрямовуватися на фундаментальні дослідження, решта – 65 % на прикладні дослідження та розробки [11, с.5].

Розподіл видатків на проведення фундаментальних досліджень у сфері теоретичної і клінічної медицини та прикладних наукових і науково-технічних розробок в НАМН України протягом 2010–2013 рр. наведений на рис. 1.

Статтею 34 Закону України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, власних або залучених коштів підприємств, установ та організацій, коштів вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом. Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності здійснюється шляхом фінансування основної діяльності державних наукових установ, наукових досліджень вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, фінансування окремих наукових і науково-технічних програм, проектів та

надання грантів. Бюджетне фінансування надається у вигляді базового фінансування та програмно-цільового фінансування.

Рис. 1. Розподіл видатків на проведення наукових досліджень в НАМН України у 2010–2013 рр., %

При цьому законодавчо не визначено, що відноситься до основної діяльності наукових установ. Також не визначений зв'язок між базовим фінансуванням і фінансуванням основної діяльності. Не визначено, які статті витрат має покривати базове фінансування (оплату праці, комунальні послуги, необхідні розхідні матеріали для проведення фундаментальних наукових досліджень). Якщо аналізувати текст Закону, то бюджетне фінансування основної діяльності включає дві складові: базове фінансування і програмно-цільове фінансування. Однак бюджетне фінансування, зокрема НАМН України протягом всього періоду її існування, покриває потреби наукових установ, які відносяться до сфери управління НАМН, лише з оплати праці і лише на 60% від потреб та не забезпечує в необхідному обсязі законодавчо встановлені доплати за науковий ступінь і вчене звання. Це, в свою чергу, призводить до зниження матеріальних стимулів для розвитку медичної науки України. Спостерігається відтік молодих, перспективних науковців, на підготовку яких витрачаються значні кошти державного бюджету та роки сумлінної праці. Тобто фактично, в не повному обсязі покриваються потреби щодо базового фінансування наукових установ. У 2013 році видатки державного бюджету на проведення наукових досліджень НАМН України були скорочені на 5 % в порівнянні з попереднім роком. Відповідно кошти для здійснення програмно-цільового фінансування не виділяються. Пропонуємо об'єднати «бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності» та «базове фінансування наукової та науково-технічної діяльності».

Скорочення державних асигнувань на потреби медичної науки і практики, яке спостерігається в Україні, суттєво зменшує кількість і якість проведення важливих досліджень, спрямованих на розробку нових методів лікування та профілактики поширених захворювань населення, зменшує впровадження уже розроблених технологій лікування і профілактики, зводить до мінімуму творчі контакти вітчизняних вчених із зарубіжними колегами.

Збереження кадрового потенціалу, інтеграція освіти, науки і виробництва мають стати стрижнем науково-технологічного та інноваційного процесу. Тому розвиток науки та інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки визначено як одне з головних завдань Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки.

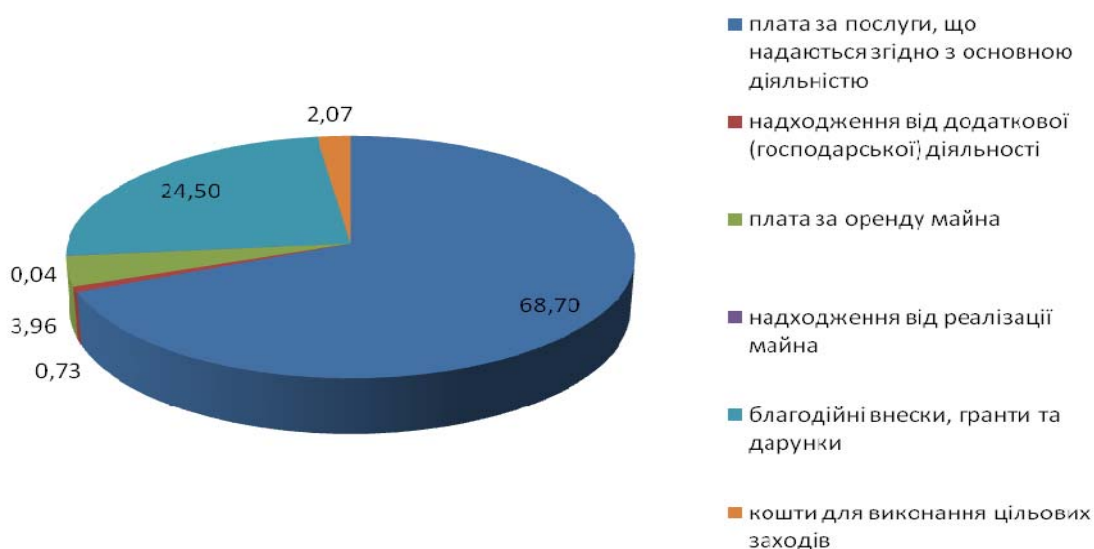
Зазначеним Національним планом дій з метою підвищення ефективності наукової та науково-технічної діяльності, створення умов для підвищення ефективності використання

бюджетних коштів у сфері науки і науково-технічної діяльності, а також залучення у зазначену сферу коштів приватного сектору передбачено удосконалення системи державної фінансової підтримки наукової і науково-технічної діяльності шляхом удосконалення порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету в частині розмежування процедури для наукових досліджень і розробок, що виконуються в рамках основної діяльності бюджетних наукових установ, та тих, що виконуються на основі конкурсного відбору, а також реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю.

Враховуючи обмежені можливості державного бюджету щодо збільшення обсягу фінансування наукової діяльності та важливість і необхідність розвитку наукової діяльності в Україні, держава намагається змістити акценти з бюджетного фінансування на пошук альтернативних джерел фінансування. З цією метою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.10.2012 року № 780-р схвалено Концепцію реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.12.2012 № 1077-р затверджено план з її реалізації до 2017 року. Зокрема, як одне з першочергових завдань, які будуть впроваджені протягом 2013–2014 років передбачено запровадження інструменту державної грантової підтримки на конкурсній основі прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, спрямованих на розроблення перспективних новітніх технологій, високотехнологічної продукції та розв'язання системних науково-технічних проблем. До 2017 року передбачено вжити заходів щодо стимулювання розвитку недержавного сектору науки, зокрема діяльності спеціалізованих недержавних (корпоративних) фондів грантової підтримки наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

Для бюджетних наукових установ гранти відносяться до власних надходжень. Власні надходження бюджетних установ статтею 13 Бюджетного кодексу України поділені на 2 групи та 6 підгруп і є вичерпним переліком власних надходжень бюджетних установ.

Розподіл власних надходжень наукових установ, які відносяться до сфери управління НАМН України, за відповідними підгрупами у 2012 році наведений на рис. 2.

Рис. 2. Розподіл власних надходжень наукових установ НАМН України за підгрупами у 2012 році, %

Як видно з рис. 2 найсуттєвішими джерелами власних надходжень наукових установ НАМН України від проведення наукових досліджень є плата за послуги, що надаються

згідно з основною діяльністю – 68,7 % та благодійні внески, гранти та дарунки – 24,5 % (причому переважна сума надходжень – це благодійні внески, а не гранти). Відповідно як резерви для збільшення фінансування наукової діяльності НАМН України є, в першу чергу, кошти для виконання цільових заходів та надходження від додаткової діяльності. За рахунок грантів, як свідчить світова практика, як правило, фінансуються прикладні наукові та науково-технічні розробки. Проведення фундаментальних досліджень – прерогатива держави.

Фахівці, які вивчали зарубіжний досвід організації наукової діяльності та її підтримки з боку держави зазначають, що кожній країні притаманні особливості державної політики підтримки наукової діяльності.

В Німеччині третина всіх наукових робіт фінансується за рахунок державного бюджету. При цьому фінансування поділяється на дві складові – інституційне сприяння та проектна підтримка. Інституційне сприяння полягає в безпосередньому фінансуванні установ, які проводять дослідження. Проектна підтримка полягає в цілеспрямованому витрачанні коштів на виконання специфічних науково-дослідних проектів у конкретних дослідницьких сферах і здійснюється в рамках відповідних програм. Вона надається вищим школам, дослідницьким установам та підприємствам і розрахована на протипагу інституційному сприянню на коротко- та середньострокові періоди. Причому фінансування науки протягом 2004–2010 років знаходиться на рівні 2,49–2,52 % до ВВП.

В США при розподілі бюджетних коштів на наукові дослідження та дослідно-конструкторські роботи перевага надається сфері фундаментальних досліджень, високо ризикованим дослідницьким проектам, що мають важливе значення для країни, а також цільовим програмам. Відбувається постійна підтримка системи загальної освіти і вищої школи. Здійснюються заходи щодо поліпшення їх діяльності, підвищення рівня підготовки фахівців, особливо кваліфікованих наукових кадрів, які є рушійною силою інноваційних процесів. При цьому третина фундаментальних та прикладних досліджень головних науково-дослідницьких центрів США фінансуються за рахунок державного бюджету. Витрати на науково-технічну діяльність в США протягом 2004–2010 років знаходяться на рівні 2,54–2,81 % до ВВП.

Найбільший відсоток фінансування науки до ВВП був в Японії протягом 2004–2010 років (3,17–3,45%) [10, с.181].

Однак для більшості розвинених країн характерною є диверсифікація джерел фінансування науки і освіти.

Слід зазначити, що достатній рівень загальних асигнувань на науку – не єдина умова інноваційного розвитку економіки країни. Використання наукового потенціалу як чинника економічного зростання можливе лише за умови збалансованої взаємодії фундаментальної науки, прикладних досліджень та розробок.

Висновки. Вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду дозволяє зробити висновок, що пріоритети держави у фінансуванні наукової і науково-технічної діяльності державними науковими установами, зокрема в медицині, зміщуються на пошук джерел, альтернативних базовому бюджетному фінансуванню. Для наукових установ НАМН України більш ймовірними і привабливими джерелами фінансування в рамках короткострокової перспективи є кошти для виконання цільових заходів та надходження від додаткової діяльності. Гранти як додаткове джерело фінансування фундаментальних і прикладних науково-технічних розробок можуть розглядатися в довгостроковій перспективі при створенні необхідних умов на державному рівні та розробці відповідного механізму фінансування.

Список використаних джерел

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України 13.12.1991 № 1977-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Бюджетний кодекс України : закон України 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
  3. Концепція реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2012 № 780-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
  4. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015) «Шляхом європейської інтеграції» / [авт. кол.: Гальчинський А.С., Геєць В.М та ін.] / Нац. ін-т стратег. досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
  5. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти на тему «Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності» (13 березня 2013 року).
  6. Даниленко С.М. Аналіз сучасного стану та ефективності фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_17/stat_17/34.pdf.
  7. Даниленко С.М. Аналіз ефективності фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій в Україні / С.М. Даниленко // Фінансовий простір. – 2011. – № 4. – С. 104–109.
  8. Дашковська І.Б. Ресурсне забезпечення наукових досліджень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>
  9. Ілляшенко Т.О., Радіонова І.О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т.О. Ілляшенко, І.О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223–228.
  10. Колобердянко І.І. Проблеми державної підтримки науки в Україні / І.І. Колобердянко, В.С. Ващенко, О.А. Маллакурбанова // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 176–184.
  11. Меняйло В. І. Ефективність бюджетного фінансування науки як дієвий інструмент державної політики у сфері наукової, науково-технічної діяльності / В. І. Меняйло // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 135–140.
  12. Основи наукових досліджень : навчальний посібник / [Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. та ін.]. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
  13. Панченко І.А. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова інноваційного розвитку держави / І.А. Панченко // Економіка та управління народним господарством. – 2011. – № 7. – С. 45–50.
  14. Ящишина І.В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І.В. Ящишина // Економічний простір. – 2010. – № 38. – С. 82–88.
-